

Old Shatterhand és a Henry-karabély

A Xántus János Múzeum Állandó Kiállítása

Nem véletlen, hogy német és magyar főként egyaránt felvetődött: Karl May indiánregényeinek legendás hőst, Old Shatterhand-et múzeumunk névadójáról, Xántus Jánosról mintázta.

Xántus élete valóban kalandregénybe illő. A fogságba esett egykori honvédtiszt az osztrák katonai büntetőszolgálat elől kalandos úton előbb Londonba szökik, majd 1852-ben Amerikába menekül, ahol Kossuth Lajos ajánlólevelével a zsebében hamarosan St. Louis-ban, a vadnyugat kapujában találjuk. Itt kezdődnek a „zöldfülű” Old Shatterhand újvilági kalandjai is. Az alkalmi munkákkal próbálkozó Xántus legfőbb vágya, hogy egy expedícióhoz társulva eljuthasson Észak-Amerika kevésbé ismert nyugati vadonába. Megint csak „Old Shatterhandhez hasonlóan” egy vasúttervező vállalkozásnál próbál szerencsét, s jut el első ízben az indiánok földjére. Vadnyugati pályája azonban nem oly töretlen, mint a regényhősé. Néhány hónap múlva már New Orleansban próbál szerencsét, ahol túléli a tomboló sárgaláz járványt, és gőzhajóján egy kazánrobbanás miatti hajótörést, amely Old Shatterhand hasonló kalandjának előképe lehet, „aki” szintén megfordult a városban.

Ezután Xántus a magyar emigránsok Új-Buda nevű településén farmerélettel próbálkozik, de nyughatatlan vére nem sokáig túri a röghöz kötöttséget, és álnéven a hadseregbe áll. Első állomáshelye a Kansas végvidékén álló Riley-erőd, ahol feljebbvalója, doktor Hammond, egy tudós katonaeorvos és természetbúvár segédjeként nyer beavatást a természettudomány és a természettani gyűjtés módszereibe. Xántus kiváló tanítványnak bizonyul, és ettől kezdve amerikai tartózkodása végéig ezerszámra küldi kiválóan preparált és dokumentált gyűjteményeit az amerikai tudományos intézményeknek, majd a mi Nemzeti Múzeumunknak. 1857-ben valósul meg álma, hogy eljusson a távoli Nyugatra, amikor a hadsereg kötelékében a kaliforniai határvidékre vezénylik, ahol komoly nehézségek árán is tovább folytatja természettudományos gyűjtőmunkáját. Támogatói közbenjárására 1859-ben leszerelik, és a Kaliforniai-félsziget déli csúcsán egy tengerészeti megfigyelőállomás létesítésével bízzák meg, amelynek növény és állatvilágát az ott töltött két év alatt a legnagyobb alaposággal feldolgozza. Jelentős pártfogója, a washingtoni Smithsonian Intézet tikára, S. F. Baird szerint Xántus „a legkiválóbb és legeredményesebb kutató a természettudományok terén, akit valaha

is ismertem”. Munkásságát több száz általa felfedezett új növény és állatfaj fémjelzi. Számos hal-, hüllő- és madárfaj tudományos elnevezése őrzi Xántus emlékét, amely megtiszteltetésben csak a legnagyobb természettudósok részesülnek.

1861–62-es rövid hazalátogatását követően még két évet töltött Amerikában. Ekkor néhány hónapig az USA mexikói konzulja, de természettudományos szenvedélyéről új feladatkörében sem szabadul, s a polgárháború dúlta Mexikóból is sorra küldi a gyűjteményeivel megrakott ládákat Washingtonba. Amerikai kalandjainak 1864-es végleges hazatelepülése vet véget.

Idehaza időközben két művével válik ismertté: a *Xántus János levelei Éjszakamerikából* 1858-ban, az *Utazás Kalifornia déli részeiben* 1860-ban jelenik meg. E regényes útirajzokban olyan kalandokat örökít meg, amelyekett nem csupán ő maga élt át, hanem mintegy esszenciáját adja bennük a hozzá hasonló pionírok tapasztalatainak. A különböző indián törzsek közt tett látogatásairól és életmódjukról írva oly megértő szimpátiával szól róluk, hogy szemlélete e téren is a nagy indiánbarát hős előképe lehet.

A fiatal Karl May éppen írói pályájára készült, amikor németföldön Xántus amerikai munkássága ismertté vált. Az író könyvtári hagyatékában ma is megvan az az 1861-es német folyóirat, amely részletesen beszámolt Xántus kaliforniai utazásról, és bizonyára olvasta a lipcsei Képes Újság egyik 1865-ös számában a Xántusról írott, metszettel illusztrált cikket is. Nem csodálhatjuk, ha az ugyancsak hányatott ifjúságú Karl May képzelete „beindult” a hasonlóképp nyughatatlan, rokonlelkű magyar utazó kalandjaitól, és regényeibe beleszötte alakját.

A „medveölő” mellett Old Shatterhand legendás fegyvere a Henry-karabély volt. Mindkét puskát jótevőjétől, a St. Louis-i fegyverkovács „öreg Henry”-től kapta ajándékba. Az utóbbi ajándékozásának pillanatait így festi le *Winnetou*:

„Kinyitotta fegyverszekerényét, és kivette — az első teljesen kész Henry-karabélyt! Megmagyarázta a szerkezetét, aztán kivezetett a saját kis lőterére, hogy kipróbáljam, és véleményt mondjak róla. Elragadtatással nyilatkoztam, a pompás új fegyverről, de azt sem hallgattam el, hogy minél tökéletesebb, annál több zajt zúdít majd az emberek és állatok világára.

— Tudom, tudom, ezt már hallottam magától — felelte. — El is határoztam, hogy csak néhány darabot készítek belőle a magam multságára. De az első példányt — ezt itt — magának ajándékozom. Remélem, jó hasznát veszi még a Vadnyugaton.”

A Henry-karabélyt, a vadnyugat egyik legendás ismétlőfegyverét éppen Xántus amerikai tartózkodásának éveiben, 1858 és 1860 között fejlesztette ki B. Tyler Henry fegyverműves. A „csodafegyverként” reklámozott puska tömege 4,5 kg, nyolcszögletes csöve 61 cm hosszú. A cső formájú előagytarban 15 lőszer fér el, azaz csőre töltve 16 lövetű. A golyó kezdősebessége 365 m/s szemben a Henry elődjéből kilőtt golyó 150 m/s sebességével. Ennek köszönhetően megalkotója 5 perc 45 másodperc alatt 120 lyukat ütött a céltáblában, míg a hadseregben rendszeresített elöltöltős fegyverek percenként csak néhány lövést tettek lehetővé. Viszonylagos drágasága miatt a hadsereg csak 1731 darabot vásárolt belőle, de önkéntesek kezén kb. 10 000 db forgott. Az észak-déli polgárháborúban leghíresebb bevetésére az 1864. október 5-i Allatoonai-átjáróért folytatott csatában került sor, amelyben „a Henry”-nek köszönhetően az északiak visszaverték a háromszoros létszámfölényben lévő délieket. A legendás karabély fénykora a Vadnyugaton az 1880-as évekig tartott, amikor a belőle kifejlesztett Winchester vette át a szerepét.

1994-ben két fiatalember egy Gödöllőn, a földből előkerült, rozsdamarta Henry-karabélyt ajánlott fel megvételre múzeumunknak. A fegyver szenzációja, hogy zárlemezébe a „John Xántus” nevet vésték. Tudjuk, hogy a Xántus János fiának családja 1919-ben a román megszállás idején Gödöllőre menekült. Feltehetően ekkor rejtették a földre a fegyvert. Véletlen lenne hát az újabb egyezés, vagy inkább annak „tárgyi bizonyítéka”, hogy Old Shatterhand „ősképe” valóban a mi Xántus Jánosunk volt?

